

СУШИЙ
Олена,
SUSHIY
Olena,

кандидат
філософських наук,
доцент, докторант
кафедри державної
політики та управління
політичними процесами
НАДУ при Президентові
України, м. Київ.

Анотація: у статті здійснена спроба об'єднати результати досліджень взаємозв'язку між соціальними (інституційними) і психічними (психосоціальними) процесами як основи для переосмислення традиційних уявлень про соціальний діалог. Аналізуються елементи неформальних інституційних практик, їх вплив на формування параметрів політичного процесу.

Ключові слова: інституційні практики, комунікація, соціальне партнерство, соціальний діалог.

УДК 32:351

Олена СУШИЙ

СОЦІАЛЬНИЙ ДІАЛОГ У ФОКУСІ АРХЕТИПНОЇ ПАРАДИГМИ

Постановка проблеми. Здатність узгодження різних групових інтересів і підтримка соціального консенсусу є центральним завданням демократичного реформування українського суспільства і держави. Його вирішення супроводжується інтенсивним пошуком нових смислових орієнтирів соціального розуміння громадянського суспільства і політичної дії державних структур. Складність і суперечливість цього процесу обумовлена тим, що суттєвою проблемою політичних систем у перехідних суспільствах є імперативний рівень неформального політичного простору (інститутів, зв'язків, практик), що розмивають засади демократичних механізмів в управлінні суспільством [3].

Переважаючий вплив неформальних «правил гри» стає визначальним у формуванні параметрів політичного процесу, адже будь-який формальний інститут здатен бути фасадом неформального управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні експерти підкреслюють важливість насичення державної політики ідеологією соціального партнерства як умови суспільної консолідації та здійснення необхідних для подальшого розвитку України реформ; при цьому досягнення суспільної згоди розглядається як невід'ємна складова цілеспрямованої гуманітарної політики держави, а соціальний діалог – як демократичний спосіб вирішення соціально-політичних конфліктів [5; 9; 10]. Разом з цим, оцінюючи досвід «реформаторських проектів» на пострадянському просторі, в тому числі в Україні, дослідники звертають увагу на посилення впливу неінституціональних (неформальних) схем у практиці соціально-політичних відносин (Г. Хелмке, С. Левитски, А. Фісун, О. Крисенко, В. Гельман, А. Медушевський та ін.). Як зазначає В. Гельман, сама по собі «неформальність», яка іманентно притаманна будь-якому суспільству, може по-різному позначатися на формальних інститутах і поведінці індивідів. Однак у фокус уваги дослідників частіше потрапляють саме ті «конкуруючі» неформальні інститути, які не просто підміняють собою формальні правила, а призводять до негативних ефектів [1].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Аналіз сучасних публікацій свідчить про системний характер соціального діалогу, головними складовими якого виступають інституційна і комунікативна підсистеми. Однак «інституційні ефекти», що нині супроводжують суспільно-трансформаційні зміни, виявляє глибокий взаємозв'язок між характером перебігу та спрямованістю соціальних процесів і несвідомими уявленнями людини, що рескриптивно закріплюються у формі стереотипів, норм та інших соціальних інституцій [6]. Ця обставина формує нове проблемне поле осмислення соціального діалогу, а саме його аналізу в площині соціоментальних (психосоціальних) характеристик соціуму, що охоплюють не тільки сферу несвідомої детермінації процесів становлення свідомості, а й будь-які інші соціальні (соціально-матеріальні) форми його об'єктивації. Спробу їх осмислення слід визначити як **мету цього дослідження.**

Вклад основного матеріалу. Дослідження закономірних проявів суспільної трансформації, втілених у соціально-матеріальних (інституційних) формах людського буття та в їх зв'язку з психосоціальною культурою суб'єктів управлінських дій, показує, що новоутворювані соціальні, культурні, історичні та матеріальні форми людського буття, з одного боку, стають сьогодні похідною суб'єктивних (психосоціальних) сутностей, а з іншого боку, вони, будучи твореннями психосоціальних сутностей, розмаїття яких зростає, зумовлюють виникнення нових інституційно-управлінських практик.

Кожен елемент цілісної структурованої системи від найпростішого до державно-управлінського містить алгоритм «інституційне середовище → інституційна структура → інституційна практика» як стан та активно діючий комплекс підтримання неперервності її функціонування та самовідтворення на інституційному, організаційному та індивідуальному рівнях:

- інституційне середовище (інституції як «політичні встановлення») постає як сукупність «правил гри» (правил, норм, санкцій), формальних правил та неформальних норм, відкритих та прихованих встановлень, які загалом упорядковують та роблять передбачуваною людську взаємодію;

- інституційна структура визначає взаємозв'язок конституюваних політично організаційних форм (державна, політичні партії, громадські об'єднання тощо) та соціального середовища, а також домовленостей – інституційної згоди – щодо обов'язкового дотримання додаткових «внутрішніх» обмежень, які доповнюють діючі «правила гри»;

- інституційна практика відображає особливості реалізації інституційних згод у конкретному інституційному середовищі та характеризує поведінку акторів у рамках різних організацій [7, с.152–153].

Власне, інституційні практики постають, з одного боку, як форми відтворення типових ситуацій (норм, правил) та позицій (статусів, ролей), у рамках та «під кутом зору» певної соціальної групи; з іншого – як форми колективного осмислення, з властивими їм глибинними (архетипними) праформами.

Взаємозв'язок між управлінням і ступенем розвитку системи представництва інтересів залежить від організації прямих і зворотних зв'язків, які складають основу функціонування демократичної політичної системи, визначають легітимність прийнятих рішень. Характеризуючи роль системи представництва інтересів в політичному процесі, американський політолог Ф.Шміттер писав: «відносна керованість сучасних високоіндустріальних розвинених капіталістичних держав залежить не стільки від сукупного «перевантаження» політичних систем, тобто – від дисбалансу між сумою запитів суспільства і можливостями держави, скільки від дискретних процесів виявлення, формування, просування і реалізації потенційних групових домагань і запитів» [11, с. 342].

У більш вузькому (управлінському) розумінні державні інституції постають насамперед як структури політичного режиму, що спираються не на загальносоціальні зв'язки (або систему представництва громадянських інтересів), а на конкретні внутрішньо-елітарні коаліції та альянси. Останні, власне, і контролюють статусні, кадрові, організаційні, фінансові та інші ресурси в державі та суспільстві. По-суті, в державі завжди утворюється, умовно кажучи, «командний пул», тобто головна структура, яка володіє фактичною перевагою у створенні управлінського порядку і контролює ці ієрархічні та мережеві зв'язки в системі управління державою. Роль громадськості у цьому відношенні проявляється трояким чином: через 1) групи організованих інтересів, 2) дискурсивні практики, а також через 3) форми прямого тиску на структури влади та управління (у вигляді страйків, пікетів, референдумів тощо) [8, с. 166–167].

Проте дедалі виразнішою рисою сучасного політичного пейзажу стає односторонність комунікації між суспільством і владою, де люди самі не прагнуть донести до прав-

лячих кіл свою думку. По суті, проблеми, які виявилися засадовими для суспільної кризи в Україні, стали перешкодою на шляху розвитку діалогу між владою та суспільством. Серед найгостріших з них слід назвати:

1) зловживання політичними та економічними свободами, де найбільш кричущо заявляє про себе проблема забезпечення балансу інтересів різних груп населення – нинішній дисбаланс цих інтересів у бік олігархів (власників близько сотні великих підприємств) робить «нерентабельними» зусилля решти суб'єктів господарювання та бюджетних працівників;

2) повернення до міфологізму і державного міфотворення, особливо в контексті проголошених реформ (міфи) та їх реального втілення – міфи, за якими живе Україна сьогодні, унеможливають вирішення реальних суспільно значущих проблем;

3) квазікласові форми опозиційного протистояння – сформований квазіантагонізм між представниками малого та середнього бізнесу (опозиційне ядро), з одного боку, та представниками великого бізнесу (олігархи) і держави, що захищає їхні інтереси, – з іншого;

4) суспільна недовіра, розчарування і психологічна втома від політиканства, які трансформувалися в дистанціювання громадян, їх капсулювання в мікросередовищі сімейно-родинних, товариських відносин, які містять достатньо високий рівень довіри, соціально-психологічної та моральної підтримки: з одного боку, це дає змогу підтримувати стабільність суспільства, а з іншого – перешкоджає розвитку інституцій, що сприяють діалогу суспільства та влади;

5) державно-управлінська діяльність відбувається на тлі амбівалентності (подвійного стану) суспільної свідомості, наслідком чого є ситуаційний характер поведінки, висока інформаційна залежність людей (так вважають 54,75 % опитаних, згідно з даними моніторингу соціетальних змін), до якої додані також психопатологічні неврози та моральна втома від результатів дії влади;

6) зловживання і маніпуляція ціннісною неоднорідністю суспільства, де рівень усвідомлення ціннісних розбіжностей між регіонами і спільнотами всередині країни реально коливається від фактичного невизнання цього факту до соціальної поляризації – розділення на «своїх» та «чужих», «добрих» та «поганих», проголошення «Східної» та «Західної» або «національної», «архаїчно-комуністичної» та «кримінальної» України тощо.

Очевидно, що кардинальна зміна формату взаємодії держави і суспільства передбачає рух в напрямку поєднання соціального діалогу з громадянським і політичним і, таким чином, формуванні нової моделі узгодження інтересів різних соціальних груп і прошарків суспільства – класів, етносів, релігійних, професійних, територіальних та інших груп населення, на умовах соціального партнерства. У цьому форматі соціальний діалог постає як паритетна конструктивна співпраця між громадянським суспільством (як самостійною сферою суспільних відносин, в якій реалізуються приватні інтереси громадян та їх груп, яка існує паралельно з державою, однак прямо їй не підкоряється) і державою (як носієм суспільних інтересів) [2].

Разом з цим реалізація динамічних реформ виявляє безпосередню залежність від балансу формальних та неформальних практик на рівні вертикальних (суб'єкт-об'єктних) і горизонтальних (суб'єкт-суб'єктних) зв'язків. Змістовна узгодженість формальних та неформальних практик зміцнює процеси політичної інституціалізації та забезпечує спроможність проведення динамічних реформ, здатних змінити укорінені в минулому принципи взаємодії соціальних суб'єктів у системі «людина – суспільство – держава». У свою чергу, функціональна слабкість формальних інституцій створює сприятливі умови для розвитку неформальних практик, здатних не тільки розвивати, але й викривлювати процеси політичної інституціалізації та посилювати рівень невизначеності у суспільстві. Зростання напруги між формальними (інституційними) та неформальними практиками спричинює виникнення особливо-

го комплексу інституціалізованих процедур унормування виниклих неформальних практик, що відповідають істотним потребам та інтересам суспільства та окремих суспільних груп і політичних акторів (клієнтелізм, корупція, кланова політика, схеми відходу від оподаткування, селективне застосування права державним апаратом тощо).

Особливу роль у інституційних суспільних перетвореннях відіграє психосоціальний комплекс політико-управлінської еліти України. У контексті створення державної політики, як свідчать результати нашого дослідження, значна частина керівних кадрів все ще віддає перевагу «глобальним», «універсальним», «інваріантним», «абстрактним» способам мислення і дії. «Керівна свідомість», на жаль, залишається вразливим з боку різних міфологем, а реформаторство часто перетворюється на формальні компанії, властиві командно-адміністративної логіці управління. Це віддаляє політико-управлінську еліту від успішного здійснення суспільних реформ і вирішення нагальних проблем розвитку суспільно-політичної модернізації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Подолання історичної тягlosti успадкованих форм інституційного дизайну та викривлення процесу інституційних змін нового типу необхідно потребує цілеспрямованих консолідованих дій у напрямку функціональної переорієнтації інституційних практик на розвиток, виконання та досягнення соціально-значущих цілей, а отже – вирішення завдань:

- оптимізації формальних (соціально-нормативних) та актуальних (реальних) форм соціально-політичного та державно-управлінського процесу;
- налагодження механізмів функціонування зворотних зв'язків між державним та недержавними секторами в їх співвідношенні з процесами самоорганізації та самоврядування на рівні суспільства та соціальних груп;
- посилення «нормативних рамок» через адміністративно-правове забезпечення функціонування системи контролю/відповідальності та інтеграції норм, правил і стратегій, які зміцнюють стан внутрішнього локус-контролю як готовності конкретного громадянина перебирати на себе відповідальність за власну долю й не сподіватися на опіку всемогутньої держави.

У контексті зазначених завдань логіку трансформаційних перетворень інституційного дизайну визначатиме:

- подолання закоріненних інституційних практик та історично-конкретних конфігурацій політико-владних відносин у рамках країни/регіону/міста шляхом формування та розвитку інституційних практик та комунікативних стратегій як поєднання ідеальних (інваріантних) моделей політико-управлінських структур та реальних форм політико-владних відносин;
- конструювання життєдайної публічної сфери та комунікативних практик як розгалуженої мережі альтернативних представницьких центрів функціонального збалансування (децентралізації) відносин між центром (влада) і периферією (соціально структурований простір) та попередження функціональної узурпації державно-управлінських інституційних практик шляхом відносно рівномірного розподілу функціональних якостей між членами суспільства, розширення спектра альтернативних голосів, а також поля учасників прийняття владних рішень;
- коригування діяльності та особливо риторики влади відповідно до домінуючої та загальнозначущої системи норм та цінностей, які визначають високий рівень інтеграції, підтримують цілісність, забезпечують регулювання шляхом консенсусу/згоди, соціального партнерства/діалогу.

Сучасний американський дослідник Б. Латур точно помітив, що хоча наука управління підпорядковується власними законами, можливо, не зайве було б враховувати соціальні, культурні та політичні аспекти, якими пояснювалося б, чому деякі здорові організаційні принципи ніколи не застосовуються на практиці [4, с. 75]. Отже, в процесі проектування державних і соціальних перетворень соціальний діалог має стати внутрішньою вимогою єднання державно-політичного механізму із соціально-культурним організмом.

Список літератури:

1. Гельман В.Я. «Подрывные» институты и неформальное управление в современной России / В.Я. Гельман // *Полития*. – 2010. – №2 (57). – С.6–24
2. Давиденко В.В. Соціальний діалог в контексті взаємодії громадянського суспільства і держави : автореф. дис... д-ра політ. Наук : 23.00.02 / В.В. Давиденко. – Л., 2008. – 35 с.
3. Крисенко О.В. Вплив неформальних інститутів на український політичний процес [Електронний ресурс] / О.В.Крисенко // *Стратегічні пріоритети*. – 2012. – № 4. – С. 58-62. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_prioritetu/SP_4_2012.pdf.
4. Латур Б. Пересобирая социальное. Введение в акторно-сетевую теорию // *Экономическая социология*. – 2013. – Т. 14. – № 2. – С. 73–87.
5. На шляху до суспільної злагоди / упоряд. Ю.Ж. Шайгородський. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2001. – 144 с.
6. Некита А.Г. Социализация бессознательного отчуждения в массовом обществе : автореферат дис. ... доктора философских наук : 09.00.11 / А.Г. Некита. – Великий Новгород, 2010. – 40 с.
7. Патрушев С.В. Институционализм в политической науке: этапы, течения, идеи, проблемы / С.В. Патрушев // *Политическая наука*. – 2001. – № 2. – С.146–186., с.152–153.
8. Соловьев А.И. Государственные стратегии России: институциональные возможности и барьеры / А.И. Соловьев // *Государственное управление в XXI веке: традиции и инновации : материалы 8-й международной конференции факультета государственного управления МГУ им. М.В.Ломоносова; 26-28 мая 2010 г. : в 3 ч. : Часть 1 / отв. ред. И.Н. Мысляева*. – М. : Издательство Московского университета, 2010. – С.164–173.
9. Соціальне партнерство і державна політика: від теорії до практики демократизації державного управління / заг. ред. В.М. Мартиненко. – Х. : Магістр, 2009. – 251 с.
10. Україна: політичні стратегії модернізації : зб. науково-аналітичних доп. / за заг. ред. М.М. Розумного. – К. : НІСД, 2011. – 328 с.
11. Шмиттер Ф. Узвязка интересов и управляемость политических режимов в современной Западной Европе и Северной Америке / Ф. Шмиттер // *Теория и практика демократии. Избранные тексты / пер с англ. В.Л. Иноземцева, Б.Г. Капустина*. – М. : Ладомир, 2006. – С. 341–348.